

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

На правах рукопису

ЛЕОНЕНКО РУСЛАН ПЕТРОВИЧ

УДК 792.2 (477) (09) (048)

ПЕРШИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР:
УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТР, КИЇВ, 1917-1918

Спеціальність 17.00.02 – театральне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

КИЇВ - 2002

333 (2002) 4 - 692 Київ
499

00761856 (X)

Робота виконана на кафедрі театрознавства
інституту театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого

Науковий керівник:

академік Академії мистецтв України, кандидат мистецтвознавства, професор, ректор Київського державного інституту театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого Р. Я. Пилипчук

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства професор, академік, віце-президент Академії мистецтв України Безгін І. Д.

кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник відділу театрознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України Єрмакова Н. П.

Провідна установа: Харківська державна академія культури

Захист відбудеться 1 жовтня 2002 р. о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.227.02 для захисту на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства при Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України за адресою: 01001. Київ-1, вул. Грушевського, 4, IV поверх.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту.

Автореферат розісланий серпня 2002 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

Степанова Г.П.

Український театр 1917-1919 років у Києві – не просто біла пляма в історії національного мистецтва. Ця пустка є штучно влаштованою перервністю в розвитку української культури. Період 1917-1919 років в Україні, і в Києві зокрема, йшов усупереч офіційній радянській історіографії, бо нагадував про жорстокий опір перших українських урядів поневоленню України більшовицьким режимом. А відтак означений період історії за радянських часів мусив зникнути з ужитку, із згадки. Справу більшовицьких ідеологів 20-х років, які брутально перервали розвиток українського мистецтва, продовжили партійні ідеологи наступних десятиліть, які подбали про підміну реальної історичної картини наскрізь сфальсифікованою радянською міфологією.

Відновити реальну історичну картину важливо не лише задля наукової об'єктивності. Справа ця виглядає особливо актуальною ще й з міркувань громадянських. Нині, коли під переможним тиском життя відходить у минуле радянський режим, а з ним – і колоніальна залежність української культури від ідеологічного тиску шовіністсько-русифікаторської політики того режиму, в цей час конче необхідно ввести до наукового обігу правдиві історичні факти про українську історію і, зокрема, про історію театрального мистецтва. Тільки тоді база гуманітарних наук в Україні матиме реальне і об'єктивне підґрунтя, а не ідеологічні міфологеми часів колоніального поневолення. Тільки тоді, на підставі науково підтверджених історичних фактів, можна буде порвати з “наукою”, припасованою до історії партії та радянської держави, і розвивати повноцінну історичну науку – провідник духовності народу.

Ця праця присвячена **першому державному українському театрові** – Українському Національному Театрові, заснованому влітку 1917 року за Української Центральної Ради і підтримуваному пізніше урядом Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Його виникнення і діяльність припадає на сезон 1917-1918 року у Києві. Український Національний Театр досліджується в широкому історично-мистецькому контексті і розглядається не як осібне та ізольоване в своєму часі явище, а як ланка мистецького процесу. Тому частина праці присвячена ще двом іншим державним театрам, які продовжили справу Українського Національного Театру після його реорганізації влітку 1918 року: Державному Народному

Театрові та Державному Драматичному Театрові (Київ, сезон 1918-1919 року). Перший з них став прямим спадкоємцем Українського Національного Театру, і нині це Львівський державний академічний український драматичний театр імені М. Заньковецької. Другий теж був безпосередньо пов'язаний з Українським Національним Театром, увібравши до себе його кращі акторські сили; нині це Дніпропетровський український музично-драматичний театр імені Т. Шевченка. Без розгляду бодай побіжної історії цих двох колективів (побіжної, бо кожен із двох цих театрів заслуговує на дві окремі дисертації), які продовжили справу першого державного українського театру, уявлення про Український Національний Театр було б неповним. **ПРЕДМЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ** є передусім історія першого державного українського театрального колективу: передумови та обставини його створення, історія діяльності, вистави крізь призму рецензій сучасників та історичних згадок, аналіз репертуарної політики, творчого складу та естетичних засад творчої діяльності..

СТАН ДОСЛІДЖЕНОСТІ теми даної дисертації. Окремі аспекти діяльності Українського Національного Театру висвітлювались у київській пресі 1917-1918 рр. Але після поразки українських урядів 1917-1920 років і встановлення в Україні влади більшовицького режиму згадки про цей перший державний український театр, який зібрав найвидатніших акторів того часу, поступово зникають. Протягом наступних десятиліть до цього театру було застосовано фігуру повного замовчання. Більшість навчальних, довідкових та енциклопедичних видань дотримувалися такої схеми: "дожовтневий період" українського театру закінчувався у 1917 році, а "радянський період" розпочинався 1919 року з приходом до Києва радянської влади. Саме на цей час (1917-1918 рр.), що за ідеологічними міркуваннями був вилучений із наукового вжитку, і припадає діяльність Українського Національного Театру. У 1960-х роках виходять друком книжки, в яких зустрічаємо поодинокі згадки про Український Національний Театр, але інформація, просіяна через ідеологічне решето, залишалась фрагментарною і перекрученою.

Книжки, видані за межами України (в українській діаспорі), подавали лише деякі загальні оцінки діяльності Українського

Національного Театру, але й ця інформація була недоступна в Україні.

У 1990-х роках з'являються в Україні перші розвідки, які з ідеологічно неупереджених позицій почали доносити до широкого читацького загалу відомості про Український Національний Театр. Почали вводитися до наукового обігу деякі документальні матеріали з історії Українського Національного Театру. З'явилися оглядові праці, присвячені театральному процесові 1917-1920 рр. в Україні. Але повна історична картина тим ще не була відновлена, оскільки не було здійснене комплексне наукове дослідження, спеціально присвячене Українському Національному Театрові, із залученням усього спектру історичних джерел.

Таким чином, **АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ** пропонованої дисертації визначається незадовільним станом її дослідженості в існуючій історичній та критичній літературі і, отже, необхідністю ґрунтового наукового вивчення такого вагомого історично-мистецького явища, яким був Український Національний Театр.

НАУКОВА НОВИЗНА. Дана праця – поки що перша спроба комплексного наукового дослідження історії Українського Національного Театру, цілісного осмислення його творчого доробку, місця та значення в історії українського театального мистецтва. Відновлено хронологію створення та діяльності Українського Національного Театру, що дозволяє виправити усі перекручені факти про перший державний український театр, поширювані радянським театрознавством. Вперше укладено і подано повний репертуар цього театру.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ дисертації визначається її новизною і комплексним підходом до висвітлення вказаної проблеми. Фактичний матеріал, основні положення та висновки дисертації можуть бути використані в подальших наукових розробках театрознавчих проблем, при написанні узагальнюючих праць, підручників, посібників, при створенні спеціальних навчальних програм, вузівських курсів та спецкурсів з історії національної культури, зокрема і передусім з історії українського театру, в лекційній роботі. Окрім того, її матеріали можуть прислужитися при написанні якісно нової історії українського театру.

МАТЕРІАЛОМ ДЛЯ ЦЬОЇ ДИСЕРТАЦІЇ послужили архівні матеріали (переважно із спецховів)¹, більшість з яких були малодоступними для дослідників до 1990-х років², а також публікації в українській періодичній пресі початку 1917-1918 рр., театральні програмки, афіші, епістолярій, мемуарна література тощо.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Дисертація в цілому обговорювалась на засіданні кафедри театрознавства Київського державного інституту театального мистецтва ім. І.К.Карпенка-Карого. Окремі аспекти праці були висвітлені під час виступів на багатьох конференціях: 24.12.1996 р., Київ – щорічні читання у Будинку-музеї М.Заньковецької; 25.02.1997 р., Київ – конференція у Київському Молодому театрі з нагоди ювілею Леся Курбаса; 28.02.1997 р., Київ – конференція з нагоди ювілею Леся Курбаса у Державному музеї театального, музичного та кіномистецтва України; 04.1997 р., Луцьк – конференція "Суспільствознавчі науки і відродження нації", організована Волинським державним університетом ім.Лесі Українки та Волинським Академічним Домом; 13.05.1998 р., Київ – науково-теоретична конференція, присвячена 120-річчю від дня народження І. Мар'яненка; 06.1998 р., Харків – науково-теоретична конференція, присвячена 120-річчю від дня народження І. Мар'яненка; 12.09.1998 р., Київ (КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого) – конференція, присвячена 140-річчю від дня народження П. Саксаганського; 28.08.1999 р., Одеса – IV Міжнародний конгрес українців; 14.10.1999 р., Дніпропетровськ – Регіональна науково-практична конференція "Джерела духовності: генеза творчого процесу та розвитку мистецтва"; 5.10.2000 р., Кіровоград – Міжнародна наукова конференція "Літературна і політична спадщина Володимира Винниченка на тлі ХХ століття".

¹ Найцінніші колекції цих документів зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади України у місті Києві та у Державному музеї театального, музичного та кіномистецтва України (Київ).

² Втім, нині ці архівні матеріали та преса знову стають малодоступними через старість та зношеність архівних примірників.

За матеріалами дисертації були прочитані лекції студентам театрознавчих курсів КДІТМ імені І. К. Карпенка-Карого. Основні положення дисертації були відбиті у низці публікацій, які висвітлювали найважливіші аспекти історії Українського Національного Театру, Державного Народного Театру та Державного Драматичного Театру, а також Комітету Українського Національного Театру і Театральної ради в загальномистецькому контексті 1917-1918 років та на тлі державотворчої діяльності урядів Української Центральної Ради та Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Завдяки публікаціям у загальноукраїнських періодичних виданнях, які науково обґрунтовували неперервність лінії першого державного театру України до наших часів, а також уточнювали дати створення перших державних театральних колективів, нинішні їх спадкоємці уперше мали можливість відсвяткувати свої справжні ювілеї: Львівський державний академічний український драматичний театр імені М. Заньковецької – 80-річчя у 1997 році та Дніпропетровський обласний український музично-драматичний театр імені Т. Шевченка – 80-річчя у 1998 році.

СТРУКТУРА І ОБСЯГ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ ПРАЦІ

зумовлені метою даного дослідження і впливають з його завдань. Загальний обсяг тексту, який включає в себе вступ, шість розділів і висновки, становить 178 сторінок. Бібліографічне оформлення роботи становлять “Список основної використаної літератури і неопублікованих джерел”, до якого входить 294 позиції, і додаток “Репертуар Українського Національного Театру”.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У **ВСТУПІ** насамперед обґрунтовується звернення до обраної теми і мотивується її наукова актуальність. Визначається новизна, методи, мета і завдання пропонованого дослідження, а також його практична та теоретична цінність.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА. Подається розгорнутий огляд друкованих джерел, які більшою чи меншою мірою висвітлюють цю тему. Принагідно коментується ціла низка викривлених і неправдивих тверджень щодо історії Українського Національного Театру, поширених в українському театрознавстві впродовж до 1990-х років; робляться відповідні уточнення.

Аналіз історіографії з теми дисертаційного дослідження свідчить, що історія першого державного театрального колективу України досліджена фрагментарно. Не існує узагальнюючої роботи, спеціально присвяченої Українському Національному Театрові як мистецькому та історико-культурному явищу національного масштабу.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА ЗАСНОВНИКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ.

Український Національний Театр виник за ініціативою передової української громадськості, пробудженої революційними змінами навесні 1917 р. (падіння імперської Росії, а разом з нею і заборон, які тяжіли над українською культурою, здобуття Україною територіально-політичної автономії). Фундатором Українського Національного Театру став Комітет Українського Національного Театру (спочатку, у квітні-травні 1917 року, існував як Комісія по утворенню Українського Національного Театру), який веде свій родовід від товариства "Український Національний Театр", заснованого у 1913 році у Києві. З метою створення зразкового, як передбачалось, театру в Комітеті об'єдналась еліта українського громадянства³. Комітет Українського Національного Театру визнавався державною структурою при Генеральному секретаріаті народної освіти Української Центральної Ради і через створений ним у вересні 1917 року Театральний відділ (у складі того самого Секретарства) він проводив добре продуману широкомасштабну і далекоглядну державну театральну політику. Закономірно, що активність свідомих українських кіл майже в першу чергу виявила себе на театральному фронті, оскільки протягом кількох останніх

³ Ось тільки деякі з майже сорока учасників Комітету Українського Національного Театру: Микола Садовський, Панас Сакаганський, Марія Старицька, Людмила Старицька-Черняхівська, Іван Мар'яненко, Лесь Курбас, Володимир Винниченко (голова уряду Української Центральної Ради), Олександр Олесь, Спиридон Черкасенко, Микола Вороний, Дмитро Антонович, Іван Стешенко (перший український міністр освіти в уряді Української Центральної Ради), Сергій Єфремов, Марія Грушевська, Олександр Кошиць, Микола Бурачек, Микола Біляшевський, Василь Кричевський, Петро Холодний, Михайло Жук та ін.

десятиліть театр в Україні традиційно був осередком української ідеї, до театру так чи інакше були причетні всі, хто тільки вважав себе громадянином. І навесні 1917 року всі ці люди бажали творити театр новий, відповідний до вимог зміненого життя. І всі при цьому вбачали свій шлях витворення такого театру.

Перша згадка про Український Національний Театр стосується 25 квітня 1917 року, коли на установчих зборах Комісії по створенню Українського Національного Театру було прийняте рішення про те, аби створюваний зразковий національний театр був державним театром при уряді Української Центральної Ради. Протягом червня 1917 р. було підготовано проект репертуару та складу труп створюваного театру. У липні 1917 р. було укладено угоду між Генеральним секретарством народної освіти Української Центральної Ради та Київською міською думою про оренду приміщення Троїцького народного дому для Українського Національного Театру. Наприкінці липня 1917 р. для організації театру Комітет Українського Національного Театру отримав від уряду Української Центральної Ради позику в 20.000 карбованців.⁴ Тоді ж, у липні, була обрана дирекція Українського Національного Театру (Марія Грушевська та О.Кошиць – представники Комітету Українського Національного Театру, І.Мар'яненко – директор театру, М. Вороний). Протягом серпня 1917 р. було уточнено репертуар та доукомплектовано трупу, у вересні – розпочато репетиції. 16 вересня 1917 р. Український Національний Театр відкрив сезон у приміщенні Троїцького народного дому (нині приміщення Київського театру оперети по вулиці Великій Васильківській, донедавна – Червоноармійська).

РОЗДІЛ 3. КОЛЕКТИВ ТА ЕСТЕТИЧНА ПЛАТФОРМА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ. Естетична платформа Українського Національного Театру формується в широкому культурологічному контексті тогочасних театральних пошуків, зумовлених кризою класичного побутового українського театру та приходом в Україну з Європи режисерського типу театру. За задумом передової театральної

⁴ Ще 13.000 карб. позичив театрові один із його фундаторів І. Мар'яненко, і невелику суму на справу утворення театру зібрало громадянство.

громадськості Український Національний Театр був покликаний розв'язувати актуальні завдання, які нагромаджувалися перед національним театральним мистецтвом протягом 10-х років 20 століття.

Естетичною місією Українського Національного Театру було освоєння здобутків кращої світової та сучасної української драматургії шляхом поступового розширення традиційного побутового репертуару. Така необхідність постала у зв'язку із зміною історично-політичних умов життя української людності, змінами в суспільній та мистецькій свідомості, через які єдино існуючий тип тогочасного українського театру (народно-побутовий) перестав задовольняти загальні естетичні вимоги, перестав бути театром для всіх. Отже створюваний театр мав засвоювати нові форми театральності, не пов'язані з побутовим та етнографічним репертуаром. На позначення такої тенденції був навіть висунутий термін "європеїзація" або "театр європейського репертуару". Існуюча модель українського театру не могла успішно проводити таку роботу: як показав досвід Київського театру М. Садовського (кращого українського колективу 1910-х років), постановки перекладних і сучасних українських п'єс незмінними засобами побутово-психологічного театру не мали успіху. Разом з тим засновники Українського Національного Театру, високо цінуючи здобутки українського класичного театру (театру корифеїв), хотіли бачити на сцені державного театру і кращі п'єси з класичного українського репертуару.

Гарантом творчої незалежності створюваного театру від каси мала бути державна підтримка. Під такі наміри була набрана розширена трупа, яка налічувала 97 посад, із них – 35 акторів, 26 актрис та постійний хор із 30 осіб і оркестр із 9 осіб.

Основою трупи стали актори колишнього "Товариства українських акторів за участю М. К. Заньковецької та П. К. Саксаганського під орудою І. О. Мар'яненка" (1915-1916, з 1916 – "Товариство українських акторів під орудою І. О. Мар'яненка") – одного з провідних приватних українських колективів. До театру також увійшли окремі артисти з труп М. Садовського, І. Сагатовського та Т. Колесниченка. Найбільш високооплачуваними серед жіночого персоналу були (в порядку зменшення платні): Л. Ліницька, Г. Борисоглібська, К. Лучицька,

Н. Дорошенко, Л. Гаккебуш, М. Троянда, Н. Горленко, О. Полянська (дружина І. Мар'яненка), Ф. Якубовська, Я. Доля, В. Онацька; чоловіки: І. Замичковський, Ф. Левицький, С. Каргальський, І. Мар'яненко, І. Сагатовський, М. Вороний, М. Петлішенко (молодший брат І. Мар'яненка, директора театру), Р. Чичорський, О. Жулинський, П. Коваленко, В. Волков, Ф. Лопатинський.

Режисери: Г. Гаєвський, І. Мар'яненко, М. Вороний (який незабаром вийшов з колективу), І. Сагатовський, М. Петлішенко; завідувач музичної справи О. Кошиць, зав. хореографічної частини і хормейстер В. Верховинець; головний художник В. Кричевський, художники М. Бойчук, С. Худяков та Л. Космина.

РОЗДІЛ 4. ВИСТАВИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ. У новому театрі планувалося здійснювати постановки кращих класичних українських п'єс, популяризувати твори сучасних українських драматургів, знайомити глядачів з кращими зарубіжними творами українською мовою.

Сезон Українського Національного Театру розпочався виставами "Пригвожденні" В. Винниченка (16 вересня 1917 р.) та "Лісова квітка" Л. Яновської (17 вересня 1917 р.). Перший рецензент вистав, відомий історик театру Д. Антонович, аналізуючи постановки і насамперед акторську гру, одразу помітив, що на сцену зразкового національного театру проникла стара акторська школа українського народно-побутового театру. Мелодраматичний тон і трафаретне виконання, характерне для українського народного репертуару, – одні з негативних ознак старої української театральної школи, проти якої виступали фундатори Українського Національного Театру – простежувались вже у перших виставах.

Протягом першого тижня роботи Українського Національного Театру в його репертуарі ідуть майже виключно п'єси І. Карпенка-Карого ("Безталанна", "Мартин Боруля", "Чумаки") та В. Винниченка ("Брехня", "Молода кров", "Пригвожденні"). Таке близьке сусідство різних типів драми несподівано загостило головну проблему Українського Національного Театру – залежність акторів від виконавської школи народно-побутового театру, а також зафіксувало невизначеність естетичної платформи Українського Національного Театру.

Відповідальність за цю невизначеність рівною мірою несуть Комітет Українського Національного Театру і дирекція театру. Комітет дав театрові статут, який уже ніс у собі репертуарне роздвоєння, а дирекція заходила на ідею репертуарного різноманіття, довівши її до крайнощів введенням до репертуару авторів протилежного художнього спрямування.

Репертуарна невизначеність тягнула за собою невизначеність акторську, виконавську. В такій ситуації актори поверталися до звичної їм манери виконання, і п'єси В. Винниченка не мали шансів бути виконаними у відповідному їм стилі – стилі, новому для більшості акторів народно-побутової школи, а відтак не задовольняли громадськість, яка очікувала від театру новаторського мистецького слова, співзвучних часові художніх ідей.

Серед 17 авторів, до яких протягом сезону звернувся Український Національний Театр, найбільш популярними драматургами були чотири: І. Карпенко-Карий (58 вистав упродовж сезону), В. Винниченко (45 вистав), М. Кропивницький (39 вистав) та М. Старицький (30 вистав). На їх долю припала абсолютна більшість усіх вистав Українського Національного Театру. Інші автори п'єс: І. Котляревський, Т. Шевченко, Панас Мирний, Б. Грінченко, Л. Яновська, Л. Старицька-Черняхівська, В. Самійленко, С. Васильченко, О. Олесь, Д. Грицинський, Ж.-Б. Мольєр, Г. Зудерман, Л. Ридель.

Долаючи націленість Українського Національного Театру на чотирьох драматургів, літературно-репертуарна комісія Комітету Українського Національного Театру, до якої увійшли здебільшого літератори (серед них О. Олесь, В. Самійленко, Л. Старицька-Черняхівська, І. Стешенко), ухвалює поставити в Українському Національному Театрі такі п'єси: "Лихоліття" Г. Хоткевича, "Розбійники" Ф. Шіллера, "Уріель Акоста" К. Гуцкова, "Огні Іванової ночі" Г. Зудермана, "Ткачі" Г. Гауптмана.

"Огні Іванової ночі" Зудермана невдвозмі були поставлені (прем'єра відбулась 24 жовтня 1917 р.). А от чотири інші п'єси так і не побачили світла рампи на сцені Українського Національного Театру.⁵ Якщо порівняти плани з репертуаром, то бачимо, що

⁵ Цікаво, що і "Розбійники", і "Уріель Акоста" були поставлені в наступному сезоні театром, який став прямим спадкоємцем

замість запланованих п'єс Шіллера, Гуцкова, Гауптмана та Хоткевича у жовтні 1917 р. Український Національний Театр вводить у свій репертуар ще вісім п'єс тих самих "улюблених" авторів: п'ять п'єс І. Карпенка-Карого та по одній – В. Винниченка, М. Кропивницького, М. Старицького. Крім зазначеної п'єси Г. Зудермана, 10 листопада 1917 р. Український Національний Театр виставив п'єсу ще одного іншомовного автора – польського драматурга Л. Риделя "Зачароване коло".

12 грудня 1917 р. в Українському Національному Театрі відбулась прем'єра із зарубіжного класичного репертуару, яка викликала найбільшу бурю полеміки за весь сезон: уперше глядачі побачили виставу "Тартюф" Мольєра в перекладі В. Самійленка. Віршована комедія "Тартюф" стала серйозним випробуванням для труп молодого державного театру, і попри нарікання деякого з рецензентів вистава посідає одне з цільних місць в репертуарі й до кінця сезону йде приблизно двічі на місяць.

Нова тенденція в репертуарі Українського Національного Театру, яку виявила друга половина сезону, – широке проникнення на сцену історичних п'єс. Із семи нових вистав три були здійснені за історичними творами: "Богдан Хмельницький" та "Оборона Буші" М. Старицького, а також "Гетьман Дорошенко" Л. Старицької-Черняхівської. П'єса Л. Старицької-Черняхівської, поставлена в середині квітня, до кінця сезону пройшла три рази. А вистави за М. Старицьким мали надзвичайний успіх: "Богдан Хмельницький" – 8 разів за три місяці, а "Оборона Буші" – 6 разів за півтора місяці, тобто майже щотижня по виставі.

Унікальною своєрідністю Українського Національного Театру була його матеріальна та адміністративна залежність від держави.⁶ Це дозволяло Українському Національному Театрові бути взірцевим антиподом низькопробних "шароварно-гопачних" труп, яких свого часу наплодилося дуже багато. Саме в річище

Українського Національного Театру, – Державним Народним Театром. Обидві вистави мали тріумфальний успіх.

⁶ Під кінець сезону Український Національний Театр отримав від уряду Української Держави гетьмана П. Скоропадського солідну субсидію (165 тисяч 500 карбованців), яка покрила усі його видатки та борги.

виховання здорової мистецької традиції та смаку у широких народних верствах було спрямовано більшість зусиль керівників і фундаторів Українського Національного Театру. Табу на співочий, танцювальний, казково-феєричний та інший репертуар, близький до розважального, сприяло підвищенню художнього рівня державного театру, але водночас це понижувало відвідування деяких вистав. Втім сильний акторський склад компенсував цю обставину, і більшість вистав збирали переповнену глядацьку залу.

Як було зазначено, шляхом розбудови нового театру обирався репертуар. Але, розуміючи руйнівну залежність українського театру від обмеженого репертуару, діячі театру, за рідким винятком, не бачили, які глибші наслідки дала ця багаторічна залежність. З одного боку, актори виявилися пересічно нездатними вийти за рамки звичного творчого діапазону. З іншого боку, у публіки не були прищеплені традиція і смак сприйняття нової драматургії. Наприкінці сезону стало очевидно, що неможливо самими лише репертуарними заходами створити новий театр і подолати кризу невідповідності існуючих театральних форм оновленим потребам глядачів.

Та все ж перший крок було зроблено: національний театр приміряв на себе сучасну українську і класичну зарубіжну драматургію, переважно невідому йому доти. Були поставлені: із тогочасних українських авторів – "Молода кров" (1913)⁷, "Пригвожденні" та "Повстання Мари" (1917) В. Винниченка, "У Гейхан-бея" (1912) В. Самійленка, "Гетьман Дорошенко" (1911) Л. Старицької-Черняхівської, "На перші гулі" (1911) та "Зіля Королевич" (1913) С. Васильченка, "Осінь" (1913) О. Олесья; із зарубіжних авторів – "Тартюф" Мольєра, "Огні Іванової ночі" Г. Зудермана та "Зачароване коло" Л. Риделя.

Український Національний Театр відіграв винятково важливу роль в історії українського театру – передусім самим фактом виникнення та існування. Адже був створений перший в історії українського народу державний національний театр. І цей театр зробив крок у бік виходу з кризи побутового театру, розпочавши освоєння новітньої української та світової драматургії. За підтримки держави колектив Українського Національного

⁷ Подаються дати написання п'єс.

Театру став на шлях свідомого і продуманого фахівцями задоволення потреб розвитку національного театрального мистецтва.

РОЗДІЛ 5. АДМІНІСТРАТИВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ. Докладну інформацію про адміністративно-організаційний бік діяльності першого державного театру знаходимо у прибутково-видаткових документах бухгалтерії Українського Національного Театру з вересня 1917 року по липень 1918 року (за підписами директора театру Івана Мар'яненка та уповноваженого М. Орла-Степняка).⁸ Вони дозволяють розглянути фінансові засади існування досліджуваного театру. З цих документів, зокрема, видно, що старт нового театрального підприємства відбувся цілком на позичені гроші – від уряду, юридичних та приватних осіб:

Цікаво, що, зайнявши приміщення Троїцького народного дому, театр за браком коштів не поспішав платити за оренду. Розрахунок із власником приміщення було зроблено лише в кінці сезону після асигнування Українському Національному Театрові державної субсидії.

Особливу увагу фінансовим справам Українського Національного Театру було приділено у березні 1918 р. Навала більшовиків, відсутність політичної та економічної стабільності загострили фінансові проблеми театру. Починає збільшуватись дефіцит бюджету Українського Національного Театру. Дирекція театру, Комітет Українського Національного Театру та Театральний відділ Генерального секретарства освіти Української Центральної Ради, чітко усвідомлюючи, що колектив самотужки цей дефіцит не ліквідує, приймають рішення звернутись до держави по допомогу. Держава (головним чином вже за гетьманату) допомогла Українському Національному Театрові у повному обсязі. Збереглись подання у цій справі. Вони дають змогу не лише розібратися у витратах театру, але й скласти об'єктивне враження про ті умови, в яких державному театрові доводилось проводити свою мистецьку діяльність.

⁸ Оригінали зберігаються у фондах Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України в місті Києві.

У даному розділі також розглядається те, як процес зміни влад у Києві 1917-1918 рр. позначився на діяльності Українського Національного Театру.

РОЗДІЛ 6. РЕОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ. Критичний момент у житті Українського Національного Театру настає в середині травня 1918 р., коли всі побачили, що наслідки сезону не відповідали очікуваним результатам. Невідворотно стає реорганізація театру, мова про яку заходила ще у листопаді 1917 р. Диференціацію діяльності Українського Національного Театру здійснює Театральна рада, в яку 26 квітня 1918 р. було перетворено Комітет Українського Національного Театру і яка успішно продовжила свою діяльність за гетьманату П. Скоропадського. 14 серпня 1918 р. Український Національний Театр реорганізувався⁹ в Державний Народний Театр під керівництвом П. Саксаганського, від попередника йому перейшло усе майно та приміщення. (Спадкоємцем Державного Народного Театру, а отже й найстаршим українським державним театральним колективом, є Львівський академічний український драматичний театр імені М. Заньковецької, який таким чином є й найстаршим діючим українським театральним колективом.) Після реорганізації Українського Національного Театру значна частина його акторів увійшла ще до одного театру – до створеного 23 серпня 1918 р. Державного Драматичного Театру, “театру європейського репертуару” під керівництвом Б. Крживецького та О. Загарова (нині це Дніпропетровський обласний український музично-драматичний театр імені Т. Шевченка).

ВИСНОВКИ. Один і єдиний сезон Українського національного театру вказав на реальні шляхи подолання кризи, в якій в переддень революційних суспільних змін опинився український театр. Суспільно-політична криза покликала до нечуваної активності всі творчі сили суспільства. На цій хвилі національного піднесення була зроблена усвідомлена спроба державного культуробудівництва в Україні. Ця перша спроба

⁹ Факт реорганізації (а не заснування нового театру) зафіксований відповідним державним актом уряду Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

дозволила реально побачити ті стереотипи української театральної традиції, які загальмували мистецький поступ. Відтак ідея єдиного універсального театру для всіх верств української людності відкидається. Замість неї висувається ідея диференціації державних театрів. Мистецькі запити суспільства усвідомлюються творцями державної театральної політики не загально, як у перші дні революційних змін, а більш конкретно, виважено і об'єктивно. Відтак різнопланові мистецькі завдання передбачається доручити виконувати кільком різним театральним колективам. І за часів Української держави гетьмана Павла Скоропадського ці ідеї були реалізовані, наскільки це дозволили реалії військово-політичного та економічного життя в Україні 1918 року.

З погляду сьогодення ця диференціація усвідомлюється нами не стільки спробою назавжди відокремити один від одного різні технологічно-стильові типи театру, орієнтовані на різний тип репертуару, скільки створити на певний час сприятливі умови конкретному театральному колективі для успішного засвоєння нової для української театральної культури драматургії, яка б, у свою чергу, стимулювала застосування акторами нової психотехніки (перші кроки до освоєння якої здійснювались з 1913 року ще в Київському театрі Миколи Садовського).

Підсумовуючи значення першого державного театру, зауважимо, що це був сміливий експеримент, втілення "золотої мрії" української інтелігенції: театр, незалежний від каси, від смаків публіки, спрямований до кращих зразків української і світової драматургії. Але у 1917 році цей "ідеальний" репертуарний театр не міг існувати. І навіть не через фінансову нездатність уряду, який узявся за його створення, а, передусім, через невідповідність творчих сил до такого експерименту. На часі був режисерський театр, який прийшов на зміну авторському типові театру; але на той час національне мистецтво ще не мало режисера загальнонаціонального звучання і європейського значення, який би міг очолити колектив Українського Національного Театру і піднести його постановки на якісно новий рівень. Крім того, в самій ідеї був закладений нездійсненно-ідеальний момент: задовольнити одним репертуаром усіх глядачів.

І хоч сучасна мистецька практика в Україні, як і в цілому світі, вказує на те, що більшість театральних культур нині прийшла

до такої моделі театральних колективів, яка передбачає поєднання в репертуарі різноманітних за стилем та художнім спрямуванням драматичних творів, все ж для глядачів українського театру у 1917 році це була революційна новація – розшарування мистецьких запитів різних верств суспільства було занадто великим, аби усі прихильники національного мистецтва зібрались в одному театрі. Утримуючи збільшену трупку і виставляючи зовсім різнопланові вистави, Український Національний Театр мав широкий розголос, але протягом одного сезону не встиг сформувати коло своїх глядачів, кількість відвідувачів залишалась нестабільною. Спрямований на всіх, Український Національний Театр виявився не спрямованим ні на кого конкретно. Нестача засобів для реалізації експерименту не дозволила завершити його так само красиво, як було розпочато, і останні місяці сезону, попри окремі надзвичайно вдалі постановки, були прикрою агонією великого театального колективу.

Таким чином сезон Українського національного театру дозволив інтелігенції, і передусім театральним діячам (хоч і не малою ціною) розпрощатися з ідеалізмом і адекватно сприйняти реалію мистецького процесу. Для того, щоб з нового сезону здійснювати здорову театральну політику і досягти значних мистецьких результатів.

Показово, що майже одночасно з першим державним театром на публіку вийшов очолюваний Лесем Курбасом Молодий театр, приватний український театральний колектив, з виставою "Чорна Пантера і Білий Ведмідь". У такий спосіб історія неначе сама розумно розв'язала суперечки між учасниками Комітету Українського Національного Театру, застерігши для українського театального мистецтва обидва шляхи розвитку, які доповнювали один одного: еволюційний (Український Національний Театр) і революційний (Молодий театр).

Основні положення дисертації відбито у таких публікаціях автора:

1. Комітет Українського Національного Театру. 1917-1918 // Суспільствознавчі науки і відродження нації: Збірник наукових праць. – Луцьк, 1997. – С. 20-22.

2. Скільки років театрові імені М. Заньковецької? // Культура і життя. – 1997. – 3 грудня. – № 67. – С. 1, 3. (Співавтор – Р. Пилипчук.)

3. Другий найстаріший державний театр України // Культура і життя. – 1998. – 15 липня. – № 28. – С. 2, 4.

4. Іван Мар'яненко – директор Українського Національного Театру // Іван Мар'яненко – видатний діяч українського театру: Матеріали Науково-теоретичної конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження І. О. Мар'яненка та спогади його колишніх учнів. – Харків: Спілка театральних діячів України, 1998. – С. 21-29.

5. Державний Драматичний Театр (Київ, 1918-1919 рр.) – предтеча Дніпропетровського державного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції "Джерела духовності: генеза творчого процесу та розвиток мистецтва". – Т.1. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет, 1999. – С. 140-146.

6. Перші українські державні театри. 1917-1919 роки // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1999. – Т. 237. – С. 134-167.

7. Володимир Винниченко та Український Національний Театр (Київ, 1917-1918) // Наукові записки. – Випуск 27. – Серія: Філологічні науки (українське літературознавство). – Кіровоград: Редакційно-видавничий центр Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 2000. – С. 150-159.

8. Діяльність Українського Національного Театру (1917-1918) // IV Міжнародний конгрес українців (Одеса, 26-29 серпня

1999 р.): Доповіді та повідомлення / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Міжнародна асоціація українців, Міжнародна асоціація етнологів. – Кн. 2: Мистецтвознавство. – Одеса-Київ: Видавництво Асоціації етнологів, 2001. – С. 621-631.

9. Комітет Українського Національного Театру – провідник державної театральної політики. Київ. 1917-1918 // Мистецтвознавство України: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 2: 2001. – С. 149-163.

Леоненко Р. Перший державний український театр: Український Національний Театр, Київ, 1917-1918. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства із спеціальності 17.00.02 “Театральне мистецтво”. – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. – Київ, 2001.

Дисертація є спробою відновити та комплексно осмислити, проаналізувати і систематизувати історію створення та діяльність Українського Національного Театру (1917-1918) – першого державного українського театру, назва якого впродовж тривалого часу була вилучена із мистецького і наукового обігу. Основна увага приділена дослідженню таких аспектів: вивченню історично-політичного та мистецького контексту й обставин виникнення першого українського державного театру, визначенню естетичної платформи та адміністративних засад його функціонування, аналізу творчого складу, репертуару і постановок. Принагідно наводиться повний репертуар Українського Національного Театру. Таким чином, це дослідження, заповнюючи одну з “білих плям” в історії національної культури, сприятиме написанню якісно нової історії українського театру.

Ключові слова: державні театри, українська революція, репертуарна політика, сценічне втілення.

R. Leonenko. Early Ukrainian state theatre: The Ukrainian National Theatre, Kyiv, 1917–1919. – Manuscript.

Thesis for resolving of Master's degree in art-criticism in the field 17.00.02 of "The art of the theatre". – Institute of art-criticism, folklore and ethnology by M.T.Rylsky of NAS of Ukraine. – Kyiv, 2001.

Thesis is the attempt to comprehend, analyze and systematize the history, creative work and activity of the first Ukrainian state theatre – The Ukrainian National Theatre – in the period 1917–1918, whose name for a long period of time was withdrawn from the art and scientific use. The main attention is given to the examination of such aspects: researching of historical, political and art context as well as circumstances of appearance of the first Ukrainian state theatre; determination of aesthetic basis and administrative principles of its function; analysis of its creative stuff, repertoire and staging.

This thesis is based on Ukrainian archival documents which were inaccessible to the scholarly community in the preceding decades. Based on vast historical material, the following facts have been elucidated. The Ukrainian National Theatre was the first state theatre in Ukraine. It was founded in September, 1917 in response to a public initiative expressed by the Ukrainian National Theatre Committee in the atmosphere of euphoric national enthusiasm. The theatre was at once announced a state institution by Ukrainian Central Rada. The following year (in the period of the Hetmanate) its tradition was carried on by two other state theatres: the State People's Theatre and the State Dramatic Theatre. The former focused on the everyday life repertoire first and foremost. It was called upon to meet the artistic needs of the public at large. The latter, in its turn, referred to as "the European repertoire" theatre, was predominantly meant for the intellectuals. Following the nationalization of both theatres in 1919 and a number of artificial renamings initiated by the Bolshevik authorities they received the names current up till now, namely M. Zan'kovets'ka L'viv State Ukrainian Academic Drama Theatre and T. Shevchenko Dnipropetrovs'k Ukrainian Music and Drama Theatre respectively.

Besides, there is given the complete repertoire of the Ukrainian National Theatre. And so, this investigation, filling up one of the "gaps" in the history of national culture, may be useful when writing the really new history of Ukrainian art.

Key words: state theatres, Ukrainian revolution, repertoire politics, dramatic realization.

Леоненко Р. Первый государственный украинский театр: Украинский Национальный Театр, Киев, 1917-1918. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.02 “Театральное искусство”. – Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Ф. Рильского НАН Украины. – Киев, 2001.

Диссертация является попыткой восстановить и комплексно осмыслить, проанализировать и систематизировать историю создания и деятельность Украинского Национального Театра, название которого на протяжении длительного времени было изъято из художественного и научного обращения. Основное внимание уделено исследованию таких аспектов: изучению историко-политического и художественного контекста, обстоятельств возникновения первого украинского государственного театра, определению эстетической платформы и административных основ его функционирования, анализу творческого состава, репертуара и постановок. Приводится полный репертуар Украинского Национального Театра. Таким образом, данное исследование, заполняя одно из “белых пятен” в истории национальной культуры, будет способствовать написанию качественно новой истории украинского театра.

Ключевые слова: государственные театры, украинская революция, репертуарная политика, сценическое воплощение.

AB 52.434

Misc

1005 0

МИСТ